Hillel H. Ticktin:

Til Sovjetunionens politiske økonomi

INNLEDENDE BEMERKNINGER

I forbindelse med undersøkelsen av Sovjetunionen (USSR) er det det omfattende spørsmålet om metoden som for marxister er det umiddelbare problem. Det foreligger nå en mengde empirisk arbeid utført av venstreorienterte såvel høyreorienterte vitenskapsmenn ved forskjellige institusjoner. Dette arbeidet lider under en åpenbar mangel på teoretisk referanseramme, selv om det noen ganger fremviser den motsatte defekt: store anstrengelser for å tilpasse fakta til en forutbestemt teori, noe som fører til en implisitt og ofte ubevisst forkastelse av teorien, slik at en står igjen med fakta alene. Det er vanlig å angripe empirismen overalt hvor den forekommer. Imidlertid har studiet av USSR spesielle trekk. Sovjetsamfunnet er tilstrekkelig forskjellig fra klassisk kapitalisme og særlig vestlig kapitalisme til at en overføring av begreper blir svært vanskelig. Det er nok å bemerke at den moderne statskapitalisme-teorien ennå har til gode å anvende sine egne begreper på Sovjetunionens indre virkemåte.[1] Med andre ord, man må enten utvikle nye begreper eller gi ny mening til de gamle. Dernest, til tross for den ikke ubetydelige datamengden som er tilgjengelig, er store områder blitt liggende ubelyst. Det er ikke mulig å tillegge Sovjetunionen egenskaper på grunnlag av utviklingen i vest, og gjetninger er meningsløse. Imidlertid har det vært tendenser til begge disse fremgangsmåter. I dag er det faktisk ingen annen løsning enn et forlenget opphold i USSR for å dukke ned i dette samfunnets problemer. Dette kan ikke tjene som en erstatning for vitenskapelig arbeid, men det sørger for et visst grep om de spørsmål som må stilles og siler ut noen av de mer

absurde svarene. Dette er ikke helt lett for de fleste, selv om kontakt med dem som har vært en del i sovjetsamfunnet kan sørge for en delvis erstatning. Vi må være enige med Wright Mills når han påpeker at "å være i stand til å stole på og allikevel være skeptisk til sin egen erfaring ... er et tegn på den modne fagmann."[2] Uten kjennskap til russisk kan faktisk bare de mest generelle betraktninger gjøres - ofte som slutninger fra arbeid gjort i trettiåra. Sammen med førstehåndskunnskap om landet og tilgang til offentliggjorte data trengs det en teoretisk referanseramme. Mitt hovedpoeng er at den vanlige empiriske ortodoksien har blitt tusen ganger forsterket av den spesielle natur som studiet av USSR har.

Slike standardforskrifter som behovet for en kritisk tilnærmingsmåte til virkeligheten eller å observere langtidstrekkene, har ikke blitt høyt respektert av dem som faktisk har de nevnte kvalifikasjonene. Andre, som ikke har hatt disse kvalifikasjonene, har etablert enkle sammenhenger mellom kapitalens lovmessigheter og Sovjetsamfunnet. Paralleller og analogier er interessante, men kan ikke tjene til å oppdage grunnmotsetningene og bevegelseslovene i Sovjetsamfunnet. Vi kan ikke starte med den grunnleggende antagelsen at de samme lover gjelder for Sovjetsamveldet som for Det Britiske Samveldet. Likevel kan vi på samme måte som Marx begynne med å lete etter økonomiens fundamentale drivkraft. Hvis der ikke er noen, må vi forklare hvorfor dette ikke er tilfelle. Vi kan også fortsette ved eliminasjonsmetoden. Gjelder verdiloven for USSR? Er tvangen til merverdi fundamental i sovjetøkonomien? Vi kan også bruke den historiske metode ved å betrakte karakteren til lovmessighetene som virket i sovjetøkonomien inntil 1929, mens vi støtter oss på arbeidet til den tids marxister og spør oss om disse lovmessighetene har blitt tilsidesatt og hvordan de er blitt tilsidesatt. En slik analyse må knytte de lovene som eventuelt blir funnet sammen med den eksisterende klassestrukturen. *Det er med andre ord nødvendig å forbinde produksjonsforholdene i USSR med dette samfunnets økonomiske bevegelseslover.*

Den diskusjon som følger er kun et forsøk på å reise noen problemer som hittil ikke er blitt tilstrekkelig analysert. Den skal gi en begynnelse til et forsøk på å forstå Sovjetunionens indre dynamikk. Visse generaliseringer, for eksempel om forbindelsen mellom kontroll over produksjonsmidlene og distribusjonsmidlene, eller forholdet mellom by og land og mellom USSR og verdensøkonomien, er ikke blitt drøftet på grunn av plassmangel. (Noen av disse problemene blir drøftet i de øvrige artiklene i dette nr. av *Vardøger*, Red.)

SAMMENDRAG

Jeg vil nå gi en sammenfatning av hva jeg prøver å si, for at teorien ikke skal gå tapt i detaljenes skog. Jeg inntar det synspunkt, som skal forklares mer omfattende senere, at Sovjetunionen verken er statskapitalistisk eller en arbeiderstat. Jeg er også uenig i synspunktet hos Mallet om at et teknokrati er i ferd med å ta over og med Sweezy-Bettelheim at det sitter et statsborgerskap ved makten. Resultatet er at den følgende beskrivelse av hvordan Sovjetunionen fungerer og hva som er dens drivkrefter nødvendigvis blir en kritikk av alle disse teoriene.

Ethvert sosialt *system*, og vi må akseptere at USSR er et slikt, må ha en sentral dynamikk eller drivkraft, og det synes for meg slik at det spesielle trekk ved Sovjetunionen er at dens drivkraft står i motsetning til seg selv. Med andre ord så finner vi ikke én sentral dynamikk, men en som er sammensatt av flere lovmessigheter eller tendenser i konflikt, og som reflekterer samfunnets sosiale grupper. Det sentrale økonomiske trekk ved USSR i dag er dens enorme sløseri og antagelig en tendens til økende sløsing. Gapet mellom det potensielle og det aktuelle overskudd (surpuls)—for å bruke et uttrykk av Sweezy-Baran—øker uten tvil hurtig, men selv gapet mellom det aktuelle overskudd og den mengden som benyttes er voksende. Dette er naturligvis hva alle produsentene åpent eller indirekte refererer til når de peker på den betydning økonomiske sporer (incentiver) har for en mer rasjonell økonomi. Spørsmålet er: hvorfor eksisterer denne enorme sløsing som går stort for seg i produksjonsmiddelsektoren. For meg ser det ut til at svaret ligger i en interessekonflikt mellom de som administrerer økonomien sentralt, og de som har med deres instrukser å gjøre på det umiddelbare eller lokale nivå. Under NEP[2a] var det en konflikt mellom plan og marked, men nå ser det for meg ut til at det hverken er plan eller marked, og ingen av delene har eksistert på mer enn førti år - vel å merke dersom vi forstår disse termene som begreper for særskilte produksjonsforhold, som enhver marxist må. I stedet har vi spesielle virkninger av en utvikling som faktisk begynte alt den gang. Preobrazhensky refererer i 1923 på den tolvte partikongressen spesielt til den sneversynte, kommersielle holdningen til de kommunistiske fabrikkdirektørene.[3] Foretakenes lønnete stab inntar en holdning som går ut på å prøve å snu de sentrale direktivene til deres egen fordel, og mens de gjør dette, går de effektivt i mot logikken til "planen". Resultatet blir kun formell oppfyllelse.

Situasjonen ville vært mye værre hvis ikke dette ble allment erkjent, slik at de sentrale organer faktisk ser det som sin oppgave i hovedsak å organisere og koordinere en økonomi som de i virkeligheten ikke mestrer. Dette er grunnlag for et visst motsetningsforhold innen eliten selv, som er en av grunnene til

at det er vanskelig å kalle toppsjiktet en *sosial gruppe* eller en *klasse*, selv om de har beveget seg i den retningen. En primær grunn til at en slik indre konflikt kan eksistere, ligger *i samfunnets atomiserte karakter*, medregnet det sosiale toppstratum. Effektiv kommunikasjon er svært vanskelig, informasjonen blir forvrengt. Allikevel er atomiseringen av sentral betydning når det gjelder å opprettholde regimet eller det eksisterende system, siden misnøyen med systemet er et gjennomgående trekk og økende. Siden sløsingen er så stor, stiger levestandarden bare sakte, slik at systemet kommer inn i en ond sirkel. Det er ikke bare en ond sirkel for eliten, men utgjør også en konflikt av samme slag, bare mer ekstremt, mellom intelligensiaen og eliten som sosial organisator. *Interessekonflikten mellom arbeiderklassen og eliten antar den form at arbeiderklassen ikke har noen spore til å arbeide.* I et samfunn hvor de er fremmedgjort på en *gjennomsiktig* måte, gjør de følgelig sitt ytterste for å gjøre så lite som mulig så dårlig som mulig.[3a] Som et resultat av dette er det en motsigelse mellom en tendens eller en lovmessighet i organisasjonsstrukturen og en lovmessighet som kan kalles en omdannet form for verdilov eller privatinteresse som konflikten mellom eliten og arbeiderklassen tar form av: en kollektiv nedsettelse av arbeidsinnsatsen som den eneste mulige måten. Resultatet er en massiv overproduksjon av produksjonsmidler i strid med administratorenes ønsker.

Dette er ikke et historisk levedyktig system og det er iboende ustabilt. Faktisk er bare to systemer mulig: verdiloven, som betyr profitt, konkurranse og marked, eller sosialisme. Når det siste er utelukket, siden eliten ikke er forberedt på å miste sine privilegier, er det en uunngåelig tendens mot markedet og til en umiddelbar forverring av arbeiderklassens stilling. På grunn av den sistnevnte situasjonens politiske problemer har Sovjetunionen ingen andre veier å gå enn undertrykkelse sammen med gradvise forsøk med markedet.

Vi vender oss nå mot min egen tilnærmingsmåte til USSR. Jeg har i stor grad hatt den enestående erfaring å ha bodd der i innpå fem år mens jeg har vært bevisst kritisk, med de begrepene som vi nettopp har skissert. Derfor kommer jeg til å benytte disse erfaringene, siden ens tilnærming er nødt til å bli påvirket av de omgivelsene en har. Jeg skal gjøre det på samme måte som vi må gjøre det i England, hvor mange fakta om vårt klassedelte samfunn er skjult for forskere og aldri kan bli etablert kvantitativt, som i tilfelle med inntektsfordelingen. Selvsagt er det langt mer som er uskrevet i USSR, og følgelig er en slik tilnærmingsmåte viktig hvis vi skal si noe som både er sant og meningsfylt. Dette betyr ikke at fakta fra sovjetiske kilder ikke kan siteres til støtte, det kan de ofte, men begrepene og den enhetlige teori kan, modifisert av det skrevne materiale, imidlertid

skaffes gjennom observasjon og diskusjon, i det minste i rå form.

Først vil jeg diskutere hva jeg anser som den sentrale motsigelsen i den sovjetiske politiske økonomi eller sosiale struktur. Deretter skal jeg komme inn på midlene til sosial kontroll eller, om en vil, midlene til å gripe inn i den sosiale konflikten i USSR.

AKKUMULASJON OG SLØSING

Det har vært riktig av Cliff, Mattick og andre å peke på akkumulasjonen som kanskje hovedfaktoren i den sovjetiske politiske økonomi.[4] Der de gjør en avsporing, muligens fordi de ikke har brydd seg med å lese den russiske litteraturen, selv den som er oversatt, er der hvor de henfører det hele til spørsmålet om militærvesenet. Fordi dette er så viktig, må jeg ofre noen tid på å vise akkumulasjonenes andre komponenter og deres betydning.

For det første har investeringer utenfor forsvaret aldri blitt vurdert til å være lik null. Ifølge et av de beste anslag som er gjort, kan utgifter utenfor forsvaret settes til omtrent tre fjerdedeler av total output fra industrien i de aller siste årene, hvilket er som ventet større enn for USA. Men fremdeles er det rom for andre typer investering.[5] I den kategorien faller reparasjoner, og erstatninger så vel som allminnelige investeringsmidler innbefattet byggevirksomhet. Dette synes å tildele akkumulasjonen utenom forsvarsformål en temmelig betydningsfull rolle. Selv om vi ville anta et høyere tall for forsvaret, måtte to spørsmål besvares. Hva hendte med utgiftene til investering utenom forsvaret i de periodene hvor forsvarsinvesteringene gikk ned? Og slike perioder inntraff etter den andre verdenskrig, etter Korea-krigen og i et par år etter Khruschevs fall. Vi vet faktisk hva som hendte: mens konsumpsjonen økte med en relativt lavere rate, økte investeringene i produksjonsmidler utenom forsvar hurtigere - med et mulig unntak for Kosygin-perioden (til tross for mindre variasjoner). Dernest, siden matvarer utgjør tett opptil 60% av familiebudsjettet - i motsetning til 25% i UK, gjenstår spørsmålet om hvorfor det har vært så små overføringer til jordbrukssektoren.[6] Hvorfor er det slik at selv om traktorer og jordbruksmaskineri er vanlig å se på brukene i USSR, så er kjøtt, melk, frukt og grønnsaker vanskelig å få i mange byer? Med andre ord er det en enorm investeringssektor utenom forsvar som fortsetter å vokse, men som har en minimal virkning på levestandarden.

Det er ikke særlig vanskelig å vise at forsvarssektoren selv lider under de samme problemer, d.v.s. av lav effektivitet i investeringene. Et anslag setter hyppigheten av sammenbrudd for sovjetisk tungt maskineri, forsvarssektoren inkludert, til

tre eller fire ganger den i USA totalt. Det er derfor ikke overraskende å få vite at Sovjetunionen har flere personer sysselsatt med å reparere maskiner enn med å produsere dem.[7]

Om vi så vender tilbake til akkumulasjonen gjenstår spørsmålet om hvorfor investeringene i ikke-militært utstyr skulle stige til det punkt hvor det tilsynelatende ikke var plass for konsumvarer,[8] og om hvorfor tungindustrien fortsetter å øke mye hurtigere enn lettindustrien, med tilsynelatende liten effekt på levestandarden. Det er ikke et spørsmål om vekstrater, men om hvorfor mat forblir et hovedproblem for befolkningens flertall og bolignormene stadig ikke gir stort større plass enn rom for en likkiste (som det heter på folkemunne). Det er innlysende at når dette har vært situasjonen i 40 år, er det en fundamental tvang som virker, og som marxister kunne kalle en lovmessighet. Opprinnelig er det klart at industrialiseringen flyttet tyngdepunktet av befolkningen fra landsbygda til byene. Kombinert med kollektiviseringen gjorde dette effektivt en slutt på landsbygdas politiske betydning. Selv om 40% bor i landsbyer i dag, er noe under 30% bønder som har sitt levebrød på landsbygda. Og når man tar i betraktning den skjeve kjønnssammensetningen på bygdene, blir antallet familier som er fullt sysselsatt i jordbruket enda mindre. I dag er innrømmelsene overfor bøndene bare tegn på byenes behov for mer mat, og ikke på et ønske om å dempe deres misnøye.

Sovjetbondens politiske makt ble brutt for alltid av industrialiseringen og kollektiviseringen som etablerte sovjeteliten, eller den gang, byråkratiet. Uavhengig av deres egen vilje skapte de imidlertid et system, ikke en sosioøkonomisk formasjon,[8a] som har fortsatt å eksistere med mange av sine trekk uberørte. Uten tvil er produksjonsmiddelindustrien, som består av store enheter, lettere kontrollerbar og trenger mer byråkrati, men dette er en ren sekundær grunn. Sakens faktum er at eliten gang på gang har erklært at mer konsumvarer må produseres. Således skulle i 1934 på den 17. partikongressen produksjonen av konsumvarer radikalt økes og kvaliteten forbedres som en umiddelbar oppgave.[9] På den nittende partikongressen i 1952 hørte vi igjen at en betydelig økning i levestandarden var planens viktigste mål.[10] I dag har Sovjet-lederne igjen sagt at levestandarden må økes og kvaliteten må bedres.[11] For nesten 50 år siden, i perioden med hungersnød, pekte Preobrazhensky blant andre marxister på behovet for å øke produksjonen av konsumvarer for å stabilisere sovjetøkonomien. Mens han avvek fra Bukharin i spørsmålet om den nødvendige vekstrate for tungindustrien, var de enige når det gjaldt behovet for relativt hurtige resultater. Preobrazhensky's advarsel om akkumulasjonen i 1931 kan vises å ha vært profetisk![12]

Faktum er således at planleggerne i Sovjetunionen som representanter for sovjeteliten gjerne ville heve produksjonen av alle

konsumvarer så hurtig som mulig, men de er delvis hindret av våpenkappløpet og i stor utstrekning av det indre systemets natur i USSR.[13] I en situasjon hvor mennesker subjektivt ønsker å endre systemet, men ikke er i stand til det, må vi konkludere med at det er en eller annen sosial lovmessighet som det ligger utenfor deres vilje til å endre på. [14] Dersom vi prøver å finne denne, er det første brutale faktum vi noterer det enorme sløseriet i USSR-økonomien. Dette fører til en forsvarskostnad mye større enn det som ville vært nødvendig i en rasjonell økonomi. I dette tilfellet kunne økonomien enten være kapitalistisk eller sosialistisk, begge ville ha mindre sløsing generelt og i forsvaret spesielt. Sløseriet med ressursene er så enormt at en av de liberale establishment-økonomene sa at en 30-50% økning i produksjonen ville følge med innføringen av et mindre irrasjonelt økonomisk system. [15] Hvis han sier 30-50% kunne det lett bli 5 til ti ganger hans tall.

1. Den lave produksjonskvaliteten.

Først er det den grunnleggende faktoren lav produksjonskvaliteten. Det verste er ikke at sovjetiske konsumartikler varer kortere tid enn deres vestlige motparter eller enn hva deres opprinnelige konstruktører faktisk hadde til hensikt, eller til og med at spesielle varehus har måttet bygges til å ta i mot det produktoverskudd som er uønsket på grunn av deres lave bruksverdi. Dette er ødselt nok, men virkningen blir enda mer omfattende når det gjelder produksjonsmiddelsektoren. Når flere mennesker er engasjert i reparasjon av maskineri enn i enten å produsere det eller i produksjonen av konsumgoder [16] - til tross for formaninger fra de såkalte planleggere og alle slags kvalitetsinsentiver anvendt med minimal effekt i 50 år - er det klart at dårlig kvalitet rører ved kjerneproblemet i det økonomiske system.

For å gi en viss idé om hvilken karakter årsakene og virkningene til lavkvalitetsproduksjonen har, er det nyttig med et eksempel: I en artikkel i Pravda (23.mars 1972) som behandler produksjonsresultatet og bruken av jordbruksmaskineri, ble problemet med den lave kvaliteten på maskindeler diskutert. Etter å ha påpekt det store antall det dreide seg om, påsto Pravda at dette faktisk var en undervurdering, siden færre deler ble erklært dårlige og returnert enn som faktisk var det, for å unngå den situasjon hvor delene ikke ble erstattet i det hele tatt eller bare etter en lengre forsinkelse. Reservedeler er med andre ord vanskelig å få tak i.

Dette er ikke bare overraskende. Med den nåværende hyppigheten av sammenbrudd er det så mange opptatt med reparasjonsarbeid allerede, at dersom de hadde tilstrekkelige hjelpemidler, måtte uten tvil en helt ny sektor i marxistisk økonomi oppfinnes, større enn begge de to andre.[16a] Hva som gjør saken enda værre

er at reparasjonsarbeidet er selv av dårlig kvalitet. Det blir utført mekanisk og uten noen undersøkelse, og følgelig, for å unngå beskyldninger om dårlig fagarbeid, blir hele traktoren plukket fra hverandre og satt sammen igjen selv ved mindre feil. Resultatet er ifølge det statlige traktorinstituttet at to og en halv ganger traktorens opprinnelige kostnader blir brukt på traktoren selv i løpet av dens liv på opp til 8 år. Det er ikke da noen overraskelse å innse at de trenger stadig mer reservedeler. Fraværet av reservedeler får som følge at man stadig må kontrollere unødvendige utgifter til reparasjoner, og fører selv sagt til gjennomgående produksjonsstans i økonomien. Saken blir heller ikke bedret ved at traktorførerne som bruker feil type bensin og olje, også bruker dem til formål utenfor jordbruket, for eksempel som privatbiler. Artikkelen påpeker at dette ikke er et spørsmål om bønder som ikke vet å bruke maskineri, siden disse personene er kvalifiserte og har faktisk en spesialstatus på brukene. Grunnen må søkes andre steder, og dette er også artikkelens poeng.

For å summere opp: dårlig kvalitet i produksjonen fører til et behov for betraktelig mer av de varer som etterspørres, et voldsomt og umettelig behov for reservedeler og en reparasjonsindustri som har begynt å gi næring til seg selv ved at reparasjoner både er dårlig utført og har langt større kostnader enn nødvendig. Noen vil kanskje si at arbeiderne i USSR er bønder. Men det er nå mer enn 40 år siden den første femårsplanen. Er barnebarna til bønder også bønder? Arbeiderklassen i USSR kan i det minste sammenliknes med den i Japan, og allikevel behandler ikke den maskineriet på en måte som sikrer minimal bruk av det, eller er stolt over dårlig produktkvalitet. Grunnen har lite å gjøre med fortiden, men mye å gjøre med det økonomiske systemet.

2. Den langsomme fornyelsen av teknologien

En annen form for sløsing i USSR ligger i den meget langsomme introduksjonen av ny teknologi. Mandel snakker om det sosialistiske systemets overlegenhet når det gjelder en hurtig introduksjon av ny teknologi, og fortsetter så med å trekke frem eksemplet USSR.[17] Ingentin kunne være mer korrekt når det knyttes til det fremtidige sosialistiske system og samtidig så lite anvendbart på Sovjetunionen. I virkeligheten står incentivsystemet i veien for innføringen av ny teknologi.

Dette er et helt trivielt faktum for den som er opptatt med studiet av USSR-økonomien, men det er av stor betydning å legge merke til måten det skjer på.[18] Så lenge det finnes en grunnindikator i produksjonen, enten denne er fysisk output eller profitt, vil ny teknologi slå i stykker denne indikatoren på sukses når den blir introdusert. Ethvert nytt produkt eller ny prosess har tallrike problemer som må løses eller glattes ut når det gjelder masseproduksjon.

Eksemplet Rolls Royce har gjort dette helt klart, men hvor i Vesten ririkoene som må tas, ofte blir belønnet proporsjonalt, eller det aksepteres at bare en del av totalinvesteringen vil bære frukter, er det ingen tilsvarende incentiver for denne risiko i USSR. Mange forskjellige bonusformer er blitt innført og eksisterer fortsatt, men virkningen på produksjonen er ifølge sin natur ikke mulig å forutsi, slik at det ikke kan eksistere noe reelt incentivsystem så lenge de grunnleggende out-putindikatorene eksisterer i verdi eller fysiske termer. Selv om profitt er en indikator, så kan, dersom da ikke foretaket fritt kan avskjedige arbeidere som er blitt overflødige og prisene blir hevet for å gjenspeile tilbud og etterspørsel, innføringen av en ny teknologi eller et nytt produkt faktisk komme til å bety en kostnadsøkning som ikke blir kompensert av prisen. Det er også den tilleggsulempe at produksjonen må stanses for en tid, med det resultat at fabrikkdirektøren vil ha tapt sin bonus eller en del av den. [19] Så lenge det er en tydelig mobilitet av fabrikkdirektører mellom jobbene - de er ikke så lenge i hver jobb - så vil ingen intelligent fabrikkdirektør tillate innføringen av ny teknologi hvis han i det hele tatt har ambisjoner.

Situasjonen er helt den samme ved innføringen av produksjonsutstyr til erstatning for den gamle, av tilsvarende grunner. Den 3. februar 1972 trykket Pravda en artikkel hvor den, med eksempel fra en fabrikk i Krasnodar, erklærte at "kollektivet har rent ut sagt ikke tilstrekkelig insentiv til å øke produksjonen gjennom innføring av ny teknologi ... fornyelsen av fast kapital blir ikke belønnet." Alt dette betyr at den nye teknikken og ny fast kapital bare blir innført når det er absolutt nødvendig, og hovedsakelig som et resultat av administrativt press som ikke kan unngås. Sakharov har allerede pekt på det faktum at USSR stadig sakker akterut i forhold til Vesten når det gjelder teknologi. [20] For ham er dette et spørsmål om potensielt overskudd, men det har også en umiddelbar effekt gjennom det at utrangerte teknikker og produkter tenderte mot å ha en lavere kvalitet enn de mer moderne. Og denne virkningen blir forsterket når produksjonsutstyret ikke blir fornyet. Produksjonen er altså dyrere enn under kapitalismen og særlig mye dyrere enn under sosialisme. Et illustrerende eksempel som angår forsvars-sektoren, er tilfellet med overforbruket av metaller i tungindustriens produkter, antatt å være minst en tredjedel mer enn i USA.[21]

3. Problemet med de overflødige i produksjonen

Dette bringer oss til den tredje kilden til sløsing i økonomien: det enorme antallet underbeskjeftigede personer. I en tale som siden er blitt trykket opp, skal en fremtredende økonom i USSR ha satt tallet til 15 millioner individer som effektivt kunne tas ut av produksjonen, og produktet ville enten forbli uendret eller gå opp - altså en fjerdedel eller mer av arbeiderne i produksjonen.[22] Det skyldes delvis det faktum at i dag kan

ingen avskjediges som overflødige, slik at innføringen av en ny teknologi fører til ansettelse av nye faglærte arbeidere i tillegg til de gamle, og dermed til økende kostnader når en endring blir innført.[23] Som et resultat har det i de siste fem år blitt gjort forsøk med overflødige ansatte. Sentralkomiteen erklærte ved slutten av 1970 at forsøket med å fjerne overflødighet ved Shchekino skulle gjøres allment (hvor arbeiderne effektivt ble skaffet nytt arbeid). Men siden loven om avskjedigelse ikke ble opphevet, har virkningen hittil vært minimal.[24] Det har også vært mye snakk om å få kvinnene til å bli hjemme å passe barna, for på den måten å redusere arbeidsstyrken, siden 90% av kvinnene er i arbeid.[25] I tillegg er det reell arbeidsløshet. I 1964-65 var den relativt stor, men selv i dag er den ikke ubetydelig på grunn av restriksjonene på arbeidskraftsmobiliteten og vanskene med å få arbeid i visse byer.[26]

4. Den dårlige utnyttelse av produktivkreftene

Den fjerde kategorien sløsing kunne kalles underutnyttelse av kapasiteten, eksisterende eller potensiell. For det første skjer det gjennom dårlig ressursfordeling, for det neste på grunn av at når det er knapphet på alt, ber foretakene etter så mye som mulig, enten de trenger det eller ei. I tilfellet med traktorene er det, i følge artikkelen, enorme mengder reservedeler på depoter på kollektivbrukene over hele landet som ligger ubrukt, delvis fordi bruket ønsker å ha dem i reserve og dels fordi ingen vet om dem. For det andre er det underutnyttet kapasitet på grunn av stans enten i forsyninger eller i fabrikkens maskiner.[27] Dette reflekterer både dårlig kvalitet og manglende planlegging. Og for det tredje er det det såkalte "ressurstap" forårsaket gjennom at anlegg og maskineri tar mye lenger tid å konstruere eller å installere enn beregnet. Som alle som har lest sovjetledernes taler vet, særlig Khrushchev's, er dette et problem av massiv betydning, fordi dersom altfor mange anlegg eller fabrikker er i en slik situasjon, oppstår det faktisk en tilstand hvor fabrikker produserer for flere fabrikker, d.v.s. for å gjøre ferdig eksisterende anlegg må flere anlegg opprettes. Faktisk måtte det erklæres byggestopp for anleggsvirksomhet. Når dette skjer, og det gjør det normalt, vil planen ikke bli oppfylt uansett hvor lavt den er satt.[28] Etter min mening oppstår dette ikke fordi sovjetiske planer bevisst er for stramme, men fordi de vil måtte bli for stramme, uansett hvilken vekstrate som er satt.

SLØSERIETS ÅRSAKER

Den siste påstanden trenger en forklaring. Fordi senteret har lite reell informasjon, og det er bare de mest detaljerte og eksplisitte instruksjonene som virkelig blir fulgt, så følger

foretakene stort sett logikken som ligger i systemet med bonuser, produksjonsindikatorer og sosiale belønninger. Selv om senteret insisterer på en lavere output, vil det overalt hvor det er mulig automatisk oppstå en overoppfyllelse som blir passende belønnet, mens konsumvaresektoren som er i enden av kjeden ikke mottar tilstrekkelige ressurser. De ekstra deler eller artikler som blir tilgjengelige, vil øyeblikkelig absorberes enten av ventende anlegg eller av foretakenes lagre i tilfelle knapphet i fremtiden. Så ville det bli ytterligere krav om nye fabrikker til å produsere goder som det er mangel på.

Dette høres ut som et system ute av rasjonell kontroll, og det er presis hva det er. Med unntak av omtrent et dusin indikatorer satt av senteret, slik som stål, kullenergi etc., er resten av senterets arbeid for det meste organisatorisk: å se til at økonomien ikke får sammenbrudd, eller om en vil: at den fungerer mer friksjonsfritt. Det er dårlig informert, og foretakenes lønnete personell som kun er interessert i å maksimere sin egen personlige velferd, vil bare oppfylle de formelle instruksene, selv om det ofte resulterer i absurditeter. Stilt overfor en situasjon hvor de har fordel av å maksimere en indikator, enten den kalles profitt eller noe annet, vil de gi senteret gale opplysninger om hva som er deres kapasitet og produsere den produktblanding som passer dem best. [29] Hvis indikatoren er et fysisk totalprodukt, vil de produsere unyttige artikler med lav kvalitet i korrekt mengde. Hvis indikatoren er om total salgsverdi, vil de produsere dyre varer med høy etterspørsel - som i fravær av konkurranse fremdeles har lav kvalitet. Og dersom det er profitt som er indikator, vil det bli brukt minst mulig produksjonstid og dårligst mulig materiale for å få lavest mulig kostnad, til produksjon av et produkt med høyest mulig pris og hurtigst mulig omsetning, som å fabrikere ikoner eller å lage sko med lavt lærinnhold, mens produksjon av artikler som det nødvendigvis tar tid å selge, som bøker, blir unngått. Det er ikke det at alle er uoppmerksom på hva som bør produseres, hvordan det bør produseres eller hvilken produksjonssammensetning som foretrekkes. Staben i foretakene vet det meget godt, men de har ingen interesse av det.

Med andre ord, når økonomien ikke lar seg kontrollere sentralt, blir den ikke egentlig planlagt, men administrert. Liberman fremla saken slik: "Det gamle systemet for økonomisk ledelse var godt tilpasset det hovedmål det skulle nå: å mobilisere ressursene og konsentrere dem omkring statens mest brennende behov. Det var hovedsakelig rettet inn mot kvantitativ, utvidet produksjonsvekst." [30] Som jeg har vist med sitater er problemet der fremdeles. Innføringen av profitt-indikatoren vil ikke i og for seg endre situasjonen. I en planlagt økonomi må de demokratiske representanter for flertallet - arbeiderklassen - ha *bevisst* kontroll av samfunn og økonomi. Hvis dette mangler, oppstår det serier av konflikter og interesser både mellom og innenfor sosiale grupper, med det resultat at sentralplanleggernes direktiver

bare utføres i den grad de faller sammen med individenes personlige interesser, mens planleggingseliten bare mottar fordreide opplysninger. Som et resultat tapes den grunnoppfatningen at planlegging letter en mer rasjonell organisering av økonomien. Av den grunn er de som betrakter USSR som en arbeiderstat eller som sosialistisk fordi den har en planøkonomi, eller at planlegging i det minste er et av symptomene på dette, helt på villspor. Det er en organisert eller administrert økonomi ute av bevisst kontroll. Av Liberman-sitatet ovenfor er det klart at dette synspunkt ikke er ukjent i USSR, og faktisk har også flere vestlige økonomer kommet til samme konklusjon.[31] Problemet med de fleste av disse er imidlertid at de stiller problemet på en fetisjert måte som ser bort fra de sosiale forhold som er involvert. Fordi de ikke er marxister, prøver de heller ikke å se den vesentlige dynamikk og de lover som opererer i systemet.

Historisk er det klart at en organisering av økonomien med midler som til tider var lite annet enn organisert terror, tjente til å sikre en viss industrialisering. Ut over dette har imidlertid resultatet bare vært at systemet produserer økende sløseri til tross for alle forsøkene fra eliten på å stoppe dette. Sløseriet er økende fordi en mer kompleks økonomi og moderne industri krever større eksakthet både i tid og i kvalitet.

Den opprinnelige industrialiseringen var enormt sløsende; når det gjaldt det antall mennesker den krevde, var det som å bygge pyramider. Men en moderne industrialisert økonomi forutsetter intensiv utvikling. Jo mer intensiv og kompleks økonomien er, desto lengre er kommandokjeden, og desto mindre forståelig er industrien for administratorene, og videre: desto større blir forstyrrelsene og deres relative betydning. Sløseriet selv oppstår på grunn av en fundamental konflikt mellom behovet for organisering av økonomien og egeninteressen til individene i eliten og intelligensiaen.

Som jeg har påstått er det fundamentalt feil å argumentere for en konflikt mellom planlegging eller planleggingsloven og markedet eller verdiloven. Siden det knapt er annet enn et forsøk på å unngå at sløseriet skyver ut all konsumpsjon, har dagens organisasjon lite til felles med Preobrazhensky's planleggingsbegrep. Den opprinnelige konflikten eksisterte under NEP og reflekterte de sosiale klasser i denne perioden, slik at påstanden om at planlegging eller planleggingsloven i en eller annen forstand eksisterer i dag, ikke er noe annet enn en mer innviklet måte å uttrykke det pådet er en arbeiderstat i en eller annen forstand.

Det er på tide vi ajourfører våre idéer, særlig når vi skjønner at de sosiale grupper som etterhvert ble til, ikke er de samme som de i 1928-29. Hvis vi argumenterer ut i fra den aktuelle

situasjon, må vi med grunnlag i Preobrazhensky's opprinnelige oppfatning erkjenne en annen konfliktform. Istedetfor en planleggingslov kan vi snakke om en organisasjonslov som uttrykker elitens behov for en opprettholdelse av deres posisjoner og privilegier gjennom økonomiens funksjonsmåte. Dette er også vesentlig når det gjelder å opprettholde deres eksistens som en sosial gruppe.

Mandel har påstått, og jeg siterer: "byråkratiet har ikke politiske, sosiale eller økonomiske midler til disposisjon som kan få forsvaret av dets egne materielle interesser til å falle sammen med den produksjonsmåten som det har sine privilegier fra."[32] Hvis vi foreløpig ignorerer noen av termene, så synes påstanden svært tvilsom. I den grad den oppfyller sine organisasjonsmessige oppgaver som direktører og administratorer, økonomisk, politisk eller militært, så sikrer eliten faktisk at produksjonen blir utviklet. Det faktum at de først brukte naken vold og terror for å nå dette målet endrer intet, like lite det at denne ikke er så langt under overflaten i dag heller. Jeg ville gå enda lenger og påstå at ved fravær av de oppgavene som utføres av den nåværende sovjeteliten - mobilisering, tvang og koordinering, ville produksjonen antakelig falle til en negativ mengde.[32 a]

Mandel hevder derpå med Trotsky at byråkratiet sørger for systemets grunnleggende dynamikk gjennom dets konsumentinteresse. Hvis dette var alt, blir det vanskelig å forstå hvorfor det i det hele tatt har vært noen utvikling i USSR. Det ville se ut som om det skjedde på tross av de som administrerer økonomien, men hvem sto da bak? Vekst skjer ikke på mystisk vis. Knapphet har vært gjort til et stort poeng av dem som har hatt dette synspunktet, men eliten har i en tid hatt inntekter som kan sammenlignes med deres motparter i vest. Hvis alt de trengte var å konsumere, så ville de bytte russisk tømmer mot britiske, eller mer sannsynlig, mot tyske konsumvarer. I den grad de handler i egeninteresse, er det formidlet av deres oppgave, som består i å administrere samfunnet. Et medlem av kapitalistklassen handler også i egeninteresse når han akkumulerer merverdi. Det essensielle er at de utfører en spesiell sosial funksjon i produksjonen som fører til dannelsen av et produksjonsforhold. Man må ikke tro at medlemmene av eliten ikke er oppmerksomme på motsetningen mellom deres egne direktiver og oppfyllelsen av disse. *Tvert om så opererer de på basis av at planen ikke oppfylles, og de tar i betraktning motsatte resultater av hva som er planlagt.* Resultatet er at de har en sentral funksjon i det eksisterende systemet. Hvis de ble fjernet, ville det enten bli total kollaps eller et annet system.

De former for sløsing som er skissert har alle deres basis i de antagonistiske forholdene i en del av eliten, i intelligensiaen og i arbeiderklassens forhold til eliten som en sosial gruppe.

At motsetningenes basis ligger i egeninteressen, umiddelbart uttrykt, vil ikke si at de alle er interessert i konsumpsjon. Det viktige poeng ligger i Preobrazhensky's påstand: at USSR ikke hadde sosialismens fordeler, samtidig som kapitalismens fordeler var gått tapt.[33] Hvis dette overføres til nåtiden, betyr det at der ikke er noe annet incentivsystem som kan fungere effektivt enn et som er kapitalistisk eller sosialistisk.
Fabrikkdirektørens incentiv er på den ene siden hans pengebelønning, betinget av oppfyllelsen av suksessindikatorene, og på den andre siden de privilegier og den forfremmelse som følger av en korrekt fortolkning av den økonomiske og politiske situasjonen. Det er fordi begge disse faktorene er i virksomhet at de sentrale direktiver ikke ganske enkelt blir karikerte. Det er ikke en historisk tilfeldighet at det økonomiske systemet er selvmotsigende. Enhver som har lest noe av den sovjetiske undergrunnslitteraturen eller som har bodd der en viss tid, har merket den allmenne misnøyen som hersker i USSR. Uten tvil finns det personer som er nasjonalister, antisemitter og slike som av natur er føyelige. Men fordi produksjonsforholdene er gjennomsiktige, er de fleste i underordnete sosiale posisjoner misforhøyd med systemet. Medlemmene av eliten er selv misfornøyde på grunn av systemets ineffektivitet og den stramme kontroll som behøves.

Den eneste måten systemet kan opprettholdes på er gjennom en effektiv atomisering av befolkningen. Dette oppnås ved at det hemmelige politiet opererer gjennom en serie av midler til sosial kontroll, bevisst eller ubevisst. Det viktigste er her at befolkningen ikke er i stand til å kommunisere effektivt på det nivå som trengs for å behandle sentrale problemer i økonomien. Virkningen er at ingen vil rapportere ubehagelige opplysninger, ingen vil ta ansvar. Med andre ord: Liksom mellom foretaksdirektøren og sentrum er det en ugjennomtrengelig barriere som blir større på grunn av en lignende barriere som eksisterer både mellom individer og mellom de sosiale gruppene, intelligensiaen og arbeiderklassen. Det er derfor uunngåelig at hver person bare utfører det minimum som trengs uansett hvilke stimuli som innføres, med unntak av innføringen av et marked i full skala med alle dets sosiale konsekvenser. Det er ikke et spørsmål om verdiloven som virker, men om at hvert individ er privatisert i en høyere grad enn hva som noensinne har blitt opplevd i noe samfunn overhodet. Individets interesser står i skarp kontrast til de åpenbare samfunnsinteresser, faktisk i skarpere kontrast enn i det kapitalistiske samfunn. Denne holdningen demonstreres tydeligst når sovjetiske emigranter ankommer (til vest o.a.) og for det meste fortsetter å vise deres sympati for høyresiden, ofte det ekstreme høyre, som representanter for individenes rettigheter.

På samfunnsnivå uttrykker motsetningen seg som et atomisert samfunn, atómisert for stabilitet, som må integreres for å fungere, og dette blir gjort gjennom eliteorganisering eller det som kalles planlegging. Den kan også uttrykkes som en organisasjonslovmessighet, som både utfyller og står i motsetning til en lovmessighet av privat fordel eller interesse.

VERDILOVEN

Verdiloven har til nå ikke blitt brakt inn, for å unngå forvirring, men noen få bemerkninger må gjøres. Dersom det skal være produksjon av merverdi, må det selvsagt være verdi, og for at det skal være verdi må det være bytte. Hva sovjetøkonomer sier om dette kan betraktes mindre som beskrivelser av virkeligheten enn som projeksjoner av hva de gjerne ville se. I alle fall er alle skoler representert, fra de som ikke ser noen verdilov som virker, til de som ser den utfolde seg i full mundur. På grunn av sensuren kan de ikke innrømme at restriksjonene er mye større enn, og kvalitativt forskjellig fra monopolkapitalismens.

Først og fremst er distribusjonen, som noen ser som underlagt verdiloven, i stor grad direkte. Boliger, som blir fordelt av den lokale fabrikk eller bysovjetet med en leie som er så nær null at den blir uten betydning, er effektivt utenfor dens virkefelt med visse unntak. Med hensyn til matvarer er de som har penger og kan bruke dem de heldige. For mesteparten av befolkningen utenom byene er to ting viktigere enn penger: tid (til å stå i kø) og de rette forbindelser til å skaffe maten. For ikke å snakke om den ikke ubetydelige sektor som dyrker den selv. Private jordflekker er utbredt utenom kollektivjordbruket.

Dernest, siden de priser som er fastsatt av staten ikke står i noe forhold til kostnadene, og siden disse prisene for mange av de varige konsumartiklene, i den grad de eksisterer, er så høye at det er utelukket at flertallet kan kjøpe dem, har pengene deres liten verdi. Av den grunn er en bonus på 5 eller 10 rubler ekstra for måneden uten mening for de fleste arbeidere. Hva de absolutt ikke vil gjøre, er å arbeide hardere som svar på et slikt incentiv. Penger som knapt kan brukes, er til liten nytte. Heller ikke kan de tjene til oppbevaring av verdier når en ser på den måten sovjetstaten i det siste har nektet å betale tilbake statsgjeld til befolkningen og vilkårlig har devaluert pengemengden. For ikke å snakke om virkningen av enorme prishopp.

Videre, de reelle fordelingsforskjellene mellom de sosiale gruppene gjøres direkte i naturalform. For eksempel får eliten sine boliger, biler med sjåfør og de facto privatbiler, mat, klær, helsestell, ferier etc., enten gratis eller til meget lave priser i deres egne spesialforretninger. Man må ikke tro at det gjelder bare sentralkomitéen: Fabrikkdirektører, offiserer i hæren, KGB har alle sine egne forsyningsinstitusjoner. Distribusjonen foregår til de sosiale grupper med andre ord direkte

gjennom statlig fordeling eller gjennom direkte kontakt.

Innen produksjonen selv, og uten konkurranse, er profitten intet annet enn et teknisk fenomen, målsetningene har hittil vesentlig vært basert på fysiske indikatorer og kjøp og salg mellom foretakene er hovedsakelig regnskapsfenomener. Hvis altså verdiloven virker, er den fordreid til det ugjenkjennelige. *Faktisk ville hele kravet om et marked bli uforståelig hvis verdiloven allerede eksisterte.*

De som har studert denne debatten har lenge forstått at for å legitimere hva de ville ha, har de forskjellige sovjet-skolene måttet erklære at verdiloven allerede eksisterte. Hvis verdiloven allerede i stor grad eksisterer, da er alt de ber om, at den antar en mer rasjonell form. Salget av leiligheter til priser som arbeiderklassen ikke har råd til, blir lettere å rettferdiggjøre, på samme måte som produksjon og salg av dyre biler til intelligensiaen kan bli akseptert som en reajonell utvidelse av det eksisterende prissystemet. Dette er det som nå skjer, men det må forstås som en hovedendring i det sosiale system. For den fetisjerte, vestlige (eller østlige) økonom, enten han kaller seg sosialist eller ei, kan den foreslåtte innføringen av markedet se ut som et teknisk fenomen, men det betyr at det vanlige medlem av intelligensiaen får betydelige fordeler på bekostning av arbeiderklassen.

For å summere opp: Hvis man starter med den antagelse at verdiloven dominerer i USSR, vil man uten tvil aldri bli motsagt av Naville, Cliff og Mattick. Men den forvrengte form som den opptrer i, betyr at disse forfatterne bruker mer tid på å forklare avvikene enn på å drøfte tendensene i samfunnet!

For meg synes det mer nyttig og korrekt å betrakte USSR som et samfunn som historisk styrtet kapitalismen, men som fikk sitt eget proletariske diktatur fjernet. *Resultatet er at det eksisterer rester av begge formasjoner. Virkningen har vært dannelsen av et økonomisk system av en særegen type hvor disse levningene tydelig kan oppspores, men som også mangler begge disse formasjonenes fundamentale drivkrefter.* Det har derfor et høyere nivå av motsetningsfylthet enn i noen annen sosioøkonomisk formasjon. Jeg skal vise hvordan dette gjelder for det såkalte byråkratiet og for arbeiderklassen.

BYRÅKRATIET OG ARBEIDERKLASSEN

Det var meningsfylt av Trotsky når han før sitt eksil, og antagelig i noen år etterpå, henviste til eksistensen av et herskende byråkrati i Sovjetunionen. Imidlertid, etter trettiåra med den grunnleggende industrialiseringen av USSR har det ikke vært riktig at alle som arbeider i partiet eller i regjeringsapparatet er priviligerte, verken med hensyn til makt eller inntekt. Det var riktig i en periode med allmenn knapphet at den

som hadde en kontorjobb, var mye bedre stilt enn alle andre. På grunn av mangelen på kompleksitet i sovjetøkonomien og de få spesialistene var han også de facto i en kontrollposisjon.

Det er årtier siden disse karakteristika har vært tilstede. Den allminnelige tjenestemann i apparatet, som behandler de millioner av henvendelser som gjøres i løpet av et år, får mindre enn industriarbeiderne, og når det må tas en avgjørelse som det ikke finns instrukser for i håndbøkene, så vil han avstå fra å ta denne. Det er nå mer enn 14 millioner partimedlemmer, og det er ikke vanskelig å vise at tett opptil halvparten av den mannlige intelligensiaen tilhører partiet. Likevel er deres lønn og posisjon ofte ikke mye bedre enn den vanlige halvfaglærte arbeider. Med andre ord, den herskende og priviligerte gruppen i USSR er kun en del av det som kalles byråkratiet - den er dets egen elite.

Av to grunner har jeg kalt det en elite, ikke en klasse. For det første var det historisk, inntil for tyve år siden, slik at mobilitetsraten inn i eliten eller den høyeste sosialgruppen var så høy at denne ikke hadde oppnådd stor nok kohesjon til at en kunne snakke om en klasse. Som jeg har antydet er det ikke lenger slik i dag. Den sosiale mobilitet både inn i og ut av eliten er meget redusert, mens dens felles interesser har blitt mer fremtredende. Ikke desto mindre er det i dag fremdeles riktig å si at det er en sosial gruppe med indre motsetninger. Den sosio-økonomiske konflikten mellom organisasjon og privatinteresse eksisterer innen eliten selv og gjør den til en ustabil gruppe. Deler av den er reelt undertrykt, om ikke i samme grad som det vanlige medlem av intelligensiaen. Det er ikke, som endel forfattere som Parkin og Mallet synes å tro, nødvendigvis et spørsmål om teknokratiet er i ferd med å overta. [34]

Hvis en ser på sammensetningen av Sentralkomitéen blir en umiddelbart slått av den høye andelen av ingeniører så vel som av den meget høye andel som har høyere utdanning. Det er således tvilsomt om en kan snakke om forskjellige interesser på det grunnlag, som om noen ønsket effektivitet og andre ikke. *Den vesentlige forskjellen går mellom de som må administrere samfunnet i sin helhet og følgelig må underordne sine umiddelbare interesser, og de som ikke gjør det.* Dersom de økonomiske reformene krever mye høyere kjøttpriser, noe som effektivt ville gjøre mer kjøtt tilgjengelig for de med mye penger, men mindre for arbeiderklassen, og på den måten føre til økt arbeid for det hemmelige politi, så ville de tenke seg om to ganger om hvorvidt slike tiltak burde innføres. Heller ikke må vi anta, som noen forfattere gjør, at mennene på toppen er så bundet til det som eksisterer at de under et mer effektivt markedssystem ville være uten arbeid. Tvert om har disse mennene en ekspertise som ville trenges under ethvert system, men antagelig ikke minst i et markedssystem hvor organisatorens rolle ikke er ukjent. Den motsetning som eksisterer i eliten rører ved kjernen i systemet.

Dernest, siden Trotsky's tid, har det vokst opp en 9 million sterk hær av akademikere som faktisk utgjør en sosial gruppe med egne interesser. På de høyere nivåene er den en del av eliten, men resten er utelukket fra maktposisjoner og har en levestandard som ikke er stort høyere enn arbeiderklassens og ofte til og med lavere. Det er disse som ville ha størst fordel av økonomiske reformer og de som mest ønsker å endre det økonomiske systemet. De er de mest privatiserte og de som er mest imot organisasjon. De identifiserer sentraladministrasjon med sosialisme. Ikke uventet er de den gruppen som er størst tilhenger av den rene kapitalisme, vanligvis i form av en ukritisk beundring for USA og virkningene av det private næringsliv. Ikke overraskende foreslår den nåværende femårsplanen å øke deres inntekter hurtigere enn arbeiderklassens, for å dempe deres misnøye.

Marxistiske teoretikere har inntil nå handlet som om denne sosiale gruppen aldri var blitt til, og som om de spiller samme rolle i USSR som de gjør i Vesten. Der hvor produksjonsmidlene er nasjonalisert utøves makten gjennom yrkesposisjoner, slik at de som har det som intelligensiaen, og som ikke er på toppen av yrkesstigen, utgjør en distinkt sosial gruppe basert på deres posisjon i samfunnets arbeidsdeling. Siden de er fysisk adskilt fra arbeiderklassen og i realiteten konkurrerer med dem om en del av distribusjonsmidlene, og betrakter seg selv som i og for seg berettiget til en levestandard høyere enn arbeiderklassen, har de to gruppene hittil stått i skarp motsetning til hverandre. Det er for en stor del som et resultat av samfunnets atomisering at arbeiderklassen og intelligensiaen er skilt av en enorm sosial avstand. Effekten av dette har vært å stabilisere et ellers høyst ustabilt system. *Siden intelligensiaen er sterkt elitistisk og bare interessert i deres egne affærer, er den spaltet av fra den eneste kraften som kan endre samfunnet.* Således blir de ekstremt pessimistiske, mystiske (den russiske sjelen, tro på Gud) og nasjonalistiske. Eliten har derfor lykkes i å opprettholde systemet til tross for motsetningene. Dette er selvsagt ikke dens eneste midler. Arbeiderklassen, som følgelig forakter intelligensiaen, kan stoles på som støtte for eliten mot intelligensiaens krav.

Intelligensiaen, såvel som samfunnet, er delt av en kjønnsbestemt utbytting som utfører en lignende formidlende rolle som negrene i USA. De dårligst betalte jobbene blant intelligensiaen og arbeiderklassen blir utført av kvinner. Den nesten fullstendige syssel setting av kvinner i Sovjetunionen er en del av det jeg har kalt for historiske rester av proletariatets diktatur, men den er blit uthulet og nesten snudd til sin motsetning av den overveldende andel kvinner som er ansatt i de minst prestisjebetonte, minst ansvarsfulle jobbene i de minst betydningsfulle sektorene av økonomien. Som resultat tjener menn alt i alt i gjennomsnitt minst 50% mer enn kvinner.[35] Deres større betaling og mer ansvarsfulle

posisjoner er en direkte konsekvens av utbyttingen av kvinner i samfunnet. Kvotesystemer og utelukkelser finnes for visse profesjoner og kvinneyrker og - iblant - også for jøder.

Til slutt vil jeg gjerne drøfte motsetningen mellom arbeiderklassen og eliten. Jeg har påstått at siden det er en konflikt mellom egeninteresse og organisasjon, antar den en ekstrem form, som mellom intelligensiaen og eliten, og resulterer i handlinger av den type som jeg har beskrevet på bedriftsnivået. Intelligensiaen har i det minste sine egne interesser å fremme, men arbeiderklassen har med visse perifere unntak ingen incentiver i det hele tatt i produksjonen. Den befinner seg i en situasjon hvor produksjonsforholdene er gjennomsiktige og hvor elitens privilegier er åpenbare. Men arbeiderklassen er atomisert slik at bare rent tilfeldig og spontan handling er mulig. Det uunngåelige resultat er at det produseres på lavest mulig nivå, og siden det hverken er reelle sanksjoner eller belønning, ved at de ikke kan bli avskjediget eller få en reell pengemessig kompensasjon for ekstra anstrengelser, så lager de produkter med lavest mulig kvalitet, på sakte fart og med et minimum av anstrengelse. [36] Om det ikke hadde vært for konkurransedyktighetskampanjer og appeller om høyere kvalitet, er det tvilsomt om særlig mye mer ville blitt produsert fra år til år. Dette gir oss en annen hovedgrunn til at stramme planer alltid forblir stramme: arbeideren vil justere nedover, men bare med store vansker oppover.

For å sammenfatte: arbeideren fremmedgjør sitt arbeid på en slik måte at han maksimerer sløsingen i samfunn og økonomi. Han blir effektivt kontrollert gjennom det innenlandske passet som ikke tillater flytting til de større byene, gjennom en arbeidsbok, gjennom et hemmelig arkiv og gjennom KGB's operasjoner i fabrikken, for ikke å snakke om hans bosted som bestemmes av fabrikken. Hvis noen mener at alt dette eksisterer under kapitalismen, tar han feil. En grad av kontroll som den som eksisterer i USSR, har aldri eksistert noe sted.

Uten tvil blir det trukket ut et overskudd av arbeideren som for en stor del blir forspilt. Men om dette skal kalles lønnsarbeid med utpressing av merverdi, forutsetter det et bytte. Men hele innebyrden av hva jeg har sagt er at produksjonen bare holdes sammen gjennom tvang, med en tvilsom avkastning for begge parter. Det er en mer eller mindre gjennomsiktig og tvungen uttrekking av overskuddet. Men det gir like god eller dårlig mening å kalle det lønnsarbeid/merverdi som å kalle det føydalisme.

På den andre siden skulle det være klart fra det jeg har sagt, at eliten på ingen måte kan sies å handle i arbeiderklassens interesse. I den grad regimet er i arbeiderklassens interesse, som med hensyn til den slappe produksjonsdisiplinen, er dette kun fordi arbeiderklassen ikke vil tolerere noe annet. Hva arbeiderklassen oppnår gjør den nesten på samme måte som fagforeninger gjør det i vest: gjennom ikke-samarbeid eller direkte aksjon: streik. En tendens i retning av markedet ville uten tvil føre til en refordeling av inntekten bort fra

arbeiderklassen, til arbeidsledighet og strammere arbeidsdisiplin, for ikke å snakke om til høyere matvarepriser. I den grad det (markedet o.a.) faktisk har blitt innført, er det dette som allerede har skjedd, men dette må verken forstås som kapitalisme eller en bevegelse videre bort fra en arbeiderstat. I følge sin iboende logikk er det et skritt i retning av kapitalisme, siden det reelt vil innføre det kapitalistiske incentivsystemet basert på profitt og konkurranse sammen med arbeidsledighet. Samtidig vil intelligensiaen bedre sin posisjon og eliten bli mer trygg. Dette er tendensen, og det er en uunngåelig tendens som i dag bare blir vesentlig holdt tilbake fordi arbeiderklassen ikke vil tolerere den. Men arbeiderklassen henger fast i den motsigelsen at det eksisterende systemet synker dypere inn i krise. - Dette års mislykkete avling er ingen tilfeldighet og sløseriet er bare økende, slik at dersom markedet ikke blir innført, vil de antagelig ha lite å vinne i det lange løp. Deres eneste løsning er sosialisme, en revolusjonær styrtning av den herskende elite i Russland.

NOTER.*)

1) T.Cliff:*"Russia: A Marxist Analysis"*, (3rd Edition, Aug. 1970) (...)
2) C.Wright Mills: *"The Sociological Imagination"* (OUP 1959), s.197.
2a) Se B.Rabehl's artikkel. NEP = "den nye økonomiske politikk" i perioden 1921-29 (o.a.)
3) Dvenadtsaty S'ezd RKP(B) (1923) republisert Moskva 1968, s.144.
3a) "Fremmedgjort på en gjennomsiktig måte" låter umiddelbart som en selvmotsigelse. Fremmedgjøring under kapitalismen skyldes iflg. Marx nettopp den *ugjennomsiktigheten* i seg selv som kapitalismen frembringer på grunnlag av varefetisjismen. Et fremmedgjøringsbegrep som skal være anvendelig på ikke-kapitalistiske samfunn, må følgelig ha en annen begrunnelse. Dette fremgår av artikkelen senere (Red.).
4) Se note 1) ovenfor.
5) Joint Economic Committee; Congress of the United States: *"Economic Performance and the Military Burden in the Sovjet Union"*, Washington 1970.
6) Den nøyaktige andel er et innviklet spørsmål: Mervyn Matthews siterer gallupper (side 83 og 94) som viser at andelen for familier med inntekt på 200r. eller deromkring er ca. 56%; *"Class and Society in Soviet Russia"* (London 1972). Et noe høyere tall synes å fremkomme hos V.V.Shvyrkov: *"Zakonomernosti potrebleniya promyshlennykh i prodovol'-*

*) Artikkelen er hentet fra CRITIQUE, vol.nr.1,1973. Se annonse for CRITIQUE i *Vardøger* nr. 8/76.

stvenykh tovarov", s.200 (Moskva 1966). Det har vært stilt spørsmålstegn ved om slike gallupper er til å stole på når en tar i betraktning utvalget (Absees okt. 1970,s.106). Det vesentlige er at en overveldende andel av et allminnelig arbeiderfamiliebudsjett utgjøres av mat og drikke.

7) Joint Economic Committee ovenfor, s.222. I bransjen for maskinredskaper er fire ganger fler personer sysselsatt med reparasjoner enn i produksjonen av nye maskinredskaper. *Trud*, (fagforeningenes avis i Sovjetunionen, o.a.) 11.11. 1965.

8) 74.4% av industriinvesteringene var investeringer i produksjonsmidler i 1966, og dette tallet hadde vært økende hvert år fra 1946 og opp til den tid. *Narodnoe Khozyaistvo v 1970* (Moskva 1971), s.23. I 1972 økte igjen investeringene i produksjonsmidler med en høyere rate enn investeringene i konsumpsjonsmidler. *Pravda* 30.1.73. Se også note 11.

8a) Det er litt uklart hva forfatteren mener med forskjellen mellom "sosioøkonomisk formasjon" og "system". Systemet synes å være betinget av byråkratiets rolle. I forhold til en sosioøkonomisk formasjon er byråkratiet et "fremmedlegeme" som bare kan eksistere ved sine egne midler (Red.).

9) *Industrializatsiya SSSR* 1933-37 (Moskva 1971),s.23.

10) *KPSS v Rezolyutsiyakh i Resheniyakh* del 2 (Moskva 1953) s.1116.

11) Den ferskeste formuleringen kom i en tale av Baibakov, formann i *Gosplan* (Sovjets høyeste planleggingsorgan, o.a.) den 18.12.72. (*Pravda*, 19.12.72) til sentralkomitéens plenum. Baibakov bekreftet på ny behovet for å heve levestandarden, i samsvar med kravet fra plenum og den 24.kongressen. Allikevel skal avdeling I vokse med 6.3% og avdeling II med 4.5% i 1973. (Henholdsvis for produksjonsmidler og konsumpsjonsmidler, o.a.). Reserveringen av ekspansjonsratene sammenliknet med femårsplanen reflekterer i følge ham delvis forsinkelser i fullføringen av bygging av anlegg. Punktet behandles mer detaljert nedenfor. Enda mer slående er at maskinindustrien skal vokse med 10%, men lettindustrien med 4%. Matvareindustrien vil øke med totalt 2%. Dette reflekterer åpenbart delvis virkningen av den dårlige høsten, men denne er ikke ganske enkelt et resultat av dårlig vær.

12) A.Erlich: *"The Soviet Industrialisation Debate. 1924-28"*, (Harvard 1960), s.169. Siden Preobrazhensky's faktiske arbeid aldri ble trykt, men bare sitert, er det umulig å vite hvilke former for løsning på overakkumulasjon han forestilte seg. Løsningen er faktisk oppdaget - brudd med eller utvidelse av sammenknytningen med konsumpsjonen er ikke inkonsistent med hans analyse.

13) Etter å ha pekt på de ca. 30-40 millioner personer sysselsatt i forsvar og på de ufordelaktige bytteforholdene med

utlandet, sier den fremtredende sovjetøkonomen Agan-Begyan: "Men de ytre årsaker er ikke de hovedårsaker som har ført til vår vanskelige økonomiske situasjon. Hovedårsakene er indre faktorer. Først den feilaktige økonomiske utviklingsretningen til landet vårt. Dernest, utilstrekkelighetene i vårt planleggingssystem, i våre incentiver og økonomiske administrasjon, sett i forhold til det praktiske livs krav." *Socialist Commentary*, oktober 1965, s.8.

14) Lisichkin peker på dette perspektivet når han sier at økonomiens defekter kan analyseres og skritt bli tatt som uten tvil er fornuftige, men det viser seg "at avkastningene på utleggene overraskende er mye lavere enn forventet". Helt riktig slutter han at der hvor "feilene" stadig gjentar seg er det ikke avhengig av individer, men om en korrekt virkemåte for den økonomiske mekanismen. G.Lisichkin: *"What does man need?"* Zvezda, årg. 3, s.120-121.

15) Dette ble sagt av akademimedlemmet Kantorovich i hans arbeid *"Best Use of Economic Resources"* Som i Russland kom ut i 1959 og på engelsk i 1965, Pergamon Press, Oxford. Det han virkelig refererer til er teknikker i beslutningstaking og kontroll, d.v.s. han ser problemet fra elitens synspunkt. Han viser til flere eksempler på sløsing, f.eks. hastverk og forseringer ved slutten av en periode, men mislykkes i å analysere deres årsaker, unntatt i overfladiske, tekniske termer. I sitatet ovenfor snakker Lisichkin om 1. hindringer for teknisk-vitenskapelig fremgang, 2. kvalitet, 3. disposisjoner i utviklingen av sektorene, 4. feil i lokalisering og i produksjonsspesialisering. De to siste er føyd inn under overskriftene i teksten. Imidlertid, av spesiell betydning er spørsmålet om holdningene til de fremmedgjorte arbeiderne som har ført både til lave normer for virksomhet og til relativt lav aktiv sysselsetting i løpet av dagen. Uansett kontrollen og avgjørelsene ovenfra, vil dette bare forandres hvis hele systemet blir forandret. Se note nedenfor. En mer detaljert drøfting med sammenligning med Vesten og som bruker begrepene potensielt og aktuelt overskudd, vil komme i senere nummer. (Kantorovich vant nobelprisen i økonomi i 1975. Red.).

16) Dette følger av en sammenlikning med tallene som er gitt i det arbeid som er sitert i 5) ovenfor, hvor det sies eksplisitt. Den sovjetøkonom som er sitert i note 13) har påstått det samme, d.v.s. at fler personer reparerte istedetfor å lage maskineri i 1965; *Socialist Commentary*, oktober 1965, s.8. Se også note 7) ovenfor, hvor det poeng at det var fire ganger så mange opptatt med reparasjoner av maskinverktøy enn i produksjonen, må føyes til det faktum at 1/3 av maskinverktøyet var til reparasjon. *Trud.* 11.11.1965.

16a) Marx inndelte produksjonen i to hovedsektorer, sektorene for produksjon av produksjonsmidler(sektor I) og av konsummidler (sektor II). Ticktins ironiske antydning om en 3. sektor, er sektoren for reparasjoner (Red.)

17) Ernest Mandel: *"Europe vs. America"*, London 1970, s. 31. "Oppfinnelse og vitenskapelig oppdagelse, den teknologiske revolusjon og industrielle innovasjon har nesten blitt synkronisert i det landet" (USSR). I en fotnote viser han at ordet "nesten" refererer til de disincentiver som fører til "en senkning av hastigheten i teknologiske forbedringer." Denne retardasjonen er imidlertid større enn under kapitalismen. Under kapitalismen er det positive incentiver som vil føre til en eventuell bruk av oppfinnelser, men de negative belønningene i USSR er så store at ordet nesten bedre kunne erstattes av "ikke".

18) L. Gatovsky, i et møte i det sovjetiske vitenskapsakademi holdt den 13-14.12.1965, påsto spesielt at det var for liten forbindelse mellom forskning og industri, og at det ikke var nok nytt maskineri i foretakene. *Vestnok Akademii Nauk SSSR 2/66*. Et engelsk resymé er Soviet Studies Information Supplement, juli 1966, s.33.

19) På en konferanse om forbedringer i planleggingen og økonomiseringen med arbeidet i økonomien, holdt i Moskva 14-17. mai 1968, sier Baibakov helt klart at "innføringen av teknisk-vitenskapelige fremskritt ikke blir behandlet på best mulig måte. Det tekniske nivå i mange foretak tilfredsstiller ikke de moderne krav." Han fortsetter med å vise til det faktum at forskningsresultatene ikke blir tilfredsstillende utnyttet. Han snakker om flere økonomer som ikke ser profitt som en løsning, siden innføringen av nye teknikker fører til en profittnedgang. Han fremlegger imidlertig ingen løsning, men kommer med den abstrakte påstand at problemet kan løses. Siden det ikke hittil er blitt løst i USSR, kan han uten tvil komme med liknende uttalelser i fremtiden.

20) A.D.Sakharov: *"Progress, Coexistence & Intellectual Freedom"*, (London 1968), s.6.

21) Samme sted som i note 5) ovenfor.

22) Således leser vi i en artikkel av N. Barzin: "Ob Osnovakh Sotsialisticheskogo normirovaniya truda" fra *Ekonomicheskaya Nauka* nr. 3, 1963, s.43, at som et resultat av et relativt fravær av normer er det ulik fordeling av arbeid på arbeiderne og for lav sysselsetting i løpet av arbeidsdagen. Innføringen av såkalte vitenskapelig baserte normer kunne føre til avskjedigelse av fra 7-22% av de ansatte.

23) *Naseleniye, Trudovye Resursy SSR*, Valentey og Sorokin (red.), (Moskva 1971), poengterer relativt detaljert på sidene 21-23 og igjen på s. 186 at fabrikkene foretrekker å ha en arbeidskraftreserve, slik at vitenskapelig fremgang ikke fører til at arbeidskraft blir refordelt (mellom foretakene, o.a.). Som et resultat går kostnadene opp.

24) *Ekonomicheskaya Gazeta*, 1/71. Eksperimentet på Shchekino dreide seg om effektiv avskjedigelse av en betydelig del av arbeidsstokken og en refordeling av den innsparte lønn blant dem som var igjen. I de eksempler som ble gitt ble arbeiderne normalt funnet annet arbeid, slik det kreves av sovjetisk lov. Hovedpoenget er imidlertid den store prosent av arbeidsstyrken i byene som er undersysselsatt. Se også 26) nedenfor.

25) I en detaljert artikkel i *Smena*, 10.5.1970, basert på demografikonferansen i Minsk i 1969, under et slagord om nødvendigheten av at kvinnene er feminine, blir det fremskaffet det synspunkt at kvinnene trengs i hjemmet til å sørge for en stabil familie, s.22-24.

26) Se Agan-Begyan, note 13) ovenfor, som i 1964-65 snakker om 25-30% arbeidsløshet i små og middelstore byer. I et nyere arbeid: Valentey og Sorokin(red.) op.cit., blir karakteren av arbeidsløsheten i små og middelstore byer undersøkt i mer detalj, spesielt i kap. 4.

27) Se for eksempel *Ekonomicheskaya Gazeta* nr. 15 for 1967.

28) Som referert til i note 11), grunnga Baibakov delvis det siste årets mislykte plan med ufullført byggevirksomhet. I den detaljerte rapporten i *Pravda*, 30.1.83 får vi vite at i mange tilfeller har planene om produktivitet og profitt på kapitalinvesteringer ikke blitt oppfylt. Tiden brukt på å fullføre arbeidet har i mange tilfeller gått ut over den normerte. Virkningen, får vi lakonisk vite, er at "volumet av uferdig byggevirksomhet har økt".

29) Således får vi høre om Røde Proletariat maskinredskapsfabrikk som produserte 6118 enheter av et verktøy når de ikke trengte produsere mer enn 75, og som følgelig reduserte mengden av en annen type i deres produksjon til det halve. Grunnen var at det overproduserte maskinredskapet var mer profitabelt. Denne illustrasjonen bringer også frem det poeng at innføringen av profitt i fravær av et fullt utformet marked hjelper lite. Andreev og Kiperman: "Planirovanie i stimulirovanie technicheskogo progressa", *Voprosy Ekonomiki 1*, 1972, s.74.

30) Sitert av Michael Ellman i *Soviet Planning Today*, Cambridge 1971.

31) Se nevnte verk av Ellman ovenfor og dessuten Paul Craig Robertson's: *"Alienation and the Soviet Economy"*. I dette arbeidet og i hans andre utmerkete arbeid *"Economic Reform in the Soviet Union"*, P.E.P.London 1969, har Ellman

vist mange av formene for sløsing uten å prøve å finne de sósiale årsaker.

32) *International Socialist Review*, juni 1972, s.17.

32a) Her tenkes antagelig på en tilstand hvor det produseres mindre enn til å dekke nedslitingen i økonomien. Altså en tilstand som ikke rekker til enkel produksjon (o.a.)

33) Dette var et gjennomgående tema i hans arbeider. I *Vestnik Kommunisticheskoi Akademii* 2/1923, s. 186, formulerte han det slik: "Historisk betraktet er uten tvil den sosialistiske formen høyere enn den kapitalistiske. Dette er til stor trøst, særlig når den høyere formen fungerer dårligere enn den lavere formen."

34) "Bureaucracy and Technocracy in the Socialist Countries", Serge Mallet, *Spokesman Pamphlet* nr.6. F.Parkin: *"Class, Inequality and Social Order"* (London 1970).

35) Se Rimaschecskaya: "Ekonomicyesky Analiz Dokhodev Rabochikh" i *Slizhashikh"*, (Moskva 1965) kap. 2.

36) At den fremmedgjorte arbeider tyr til flasken eller til andre ting som reduserer hans arbeidskapasitet må forventes. "Den åpenbart høye hyppigheten av drukkenskap blant menn i arbeiderklassen med lav utdannelse og med middels eller lave kunnskaper antyder ... at visse former for alkoholpatologi kan være forbundet med deprivasjonen og kjedsomheten i sovjetisk underklasseliv". Walter D.Connor: *"Deviance in Soviet Society"* (New York og London) 1972, s.57.

Oversatt av Rune Sakslind

(I: *Critique*, vol.1, no.1, Spring 1973).

Abonner på Kontrast

Abonnement koster kr. 70,- eller tilsvarende i utenlandsk valuta. Betal inn på postgiro 2 01 20 45, eller skriv til: Kontrast, Gøteborggt. 8, Oslo 5.
Abonnement kan bestilles for perioden 1.7.75 — 1.7.76 (fra og med Kontrast 55: Norske 50-år), eller for 1976.

Kontrast 1976 tar opp:
— Språk
— Samliv
— Faglig kamp
— Barn
— Sosialistisk strategi
— Sosialt arbeid
— Afrika